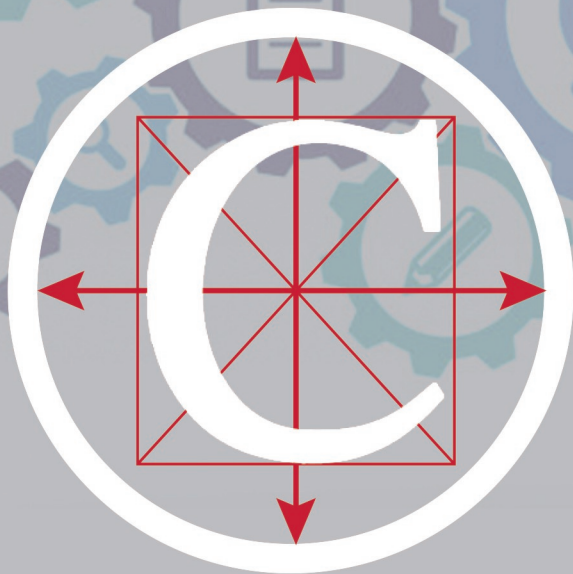




پاٹھون لکھون کھون
ڈاٹون کھون کھون کھون

مالکیت فکری

رہیافتی بہ توسعہ



منصورہ فصیح

هوالبادی

مالکیت فکری، رهیافتی به توسعه

منصوره فصیح



سرشناسه	: فصیح رآمدی، منصوره، ۱۳۵۷ -
عنوان و نام پدیدآور	: مالکیت فکری رهیافتی به توسعه / منصوره فصیح.
مشخصات نشر	: تهران: پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۲۷۶ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۵۲-۲۵۹-۵
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
موضوع	: مالکیت معنوی -- ایران
موضوع	: Intellectual property -- Iran
موضوع	: مالکیت معنوی -- ایران -- جنبه‌های اقتصادی
موضوع	: Intellectual property -- Economic aspects -- Iran
موضوع	: مالکیت معنوی (حقوق بین‌الملل)
موضوع	: Intellectual property (International law)
موضوع	: مالکیت معنوی -- جنبه‌های اقتصادی
موضوع	: Intellectual property -- Economic aspects
موضوع	: مالکیت معنوی
موضوع	: Intellectual property
شناسه افزوده	: پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات
شناسه افزوده	: Institute for Research of Culture, Art and Communication
رده بندی کنگره	: K۱۴۰۱
رده بندی دیویی	: ۳۴۶/۰۴۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۲۷۹۰۷۱



ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
عنوان: مالکیت فکری، رهیافتی به توسعه
نویسنده: منصوره فصیح
ویراستار: پروین حاجی‌پور
طرح جلد: فاطیما وفا
صفحه‌آرایی: حسین آذری
نوبت چاپ: اول - تابستان ۱۳۹۹
شمارگان: ۵۰۰ نسخه
قیمت: ۲۵۰۰۰۰ ریال
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۵۲-۲۵۹-۵

همه حقوق این اثر برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات محفوظ است.
در صورت تخلف، پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین‌تر از میدان ولی عصر (عج)، خیابان دمشق، شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
صندوق پستی: ۶۲۷۴ - ۱۴۱۵۵. تلفن: ۰۲۲۱۳۰۸۹۰. دورنگار: ۰۸۸۹۳۰۷۶. Email: nashr@ricac.ac.ir

○ فرهنگ و جامعه (۱۴۶)

فهرست مطالب

سخن ناشر.....	۱
بخش اول: کلیات.....	۳
مقدمه.....	۵
روش شناسی.....	۸
تعاریف.....	۱۰
بخش دوم: مبانی نظری مالکیت فکری.....	۱۳
مبحث اول: مفهوم مالکیت فکری.....	۱۶
مبحث دوم: پیشینه حقوق مالکیت فکری.....	۲۲
مبحث سوم: ویژگی ها و اهمیت حقوق مالکیت فکری.....	۲۹
مبحث چهارم: مبنای فلسفی و نظری حقوق مالکیت فکری.....	۳۶
مبحث پنجم: منابع مالکیت فکری.....	۵۵
مبحث ششم: پایه های حقوق مالکیت فکری.....	۶۲
مبحث هفتم: آثار مورد حمایت حقوق مالکیت ادبی و هنری و تضمین های قانونی.....	۱۰۱
مبحث هشتم: عارضه یابی نظام مالکیت فکری.....	۱۲۵
جمع بندی.....	۱۳۰
بخش سوم: تدوین راهبردهای سیاست گذاری مالکیت فکری در جهت توسعه.....	۱۳۷
مبحث اول: ماهیت توسعه.....	۱۴۱
مبحث دوم: رابطه میان مالکیت فکری و توسعه.....	۱۵۱
مبحث سوم: اصول سیاست گذاری در مالکیت فکری.....	۲۰۸
جمع بندی.....	۲۲۳

۲۲۷.....	بخش چهارم: همزیستی یا تعارض میان حقوق مالکیت فکری و حقوق بشر
۲۳۰.....	مبحث اول: حدود حقوق بشر.....
۲۳۳.....	مبحث دوم: رابطه مالکیت فکری و حقوق بشر.....
۲۵۵.....	جمع بندی.....
۲۵۷.....	فهرست منابع.....

سخن ناشر

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات با هدف رفع نیازهای پژوهشی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، نزدیک به دو دهه است که با رویکرد مسئله‌محوری به دنبال شناخت مشکلات حوزه فرهنگ و هنر، شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها و ارائه راهبردها و راهکارهای مناسب برای حل مشکلات و نیز توسعه قابلیت‌ها در مسیر تعالی فرهنگی کشور است.

این پژوهشگاه، با سه پژوهشکده فرهنگ، پژوهشکده هنر و پژوهشکده ارتباطات در تعامل و همکاری با صاحب‌نظران و اندیشمندان حوزه فرهنگ و هنر، ضمن اجرا و نظارت بر طرح‌های پژوهشی مورد نیاز، اقدام به برگزاری نشست‌ها، همایش‌های علمی، جلسات نقد و گفتگو و نیز جشنواره پژوهش فرهنگی سال می‌نماید.

علاوه بر این، دفتر طرح‌های ملی پژوهشگاه نیز، به‌عنوان متولی انجام مطالعات فرهنگی و اجتماعی در سطح ملی، ضمن اجرای نظرسنجی‌های موردنیاز، به اجرای پیمایش‌های ملی نظیر پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان؛ مصرف کالاهای فرهنگی؛ سواد رسانه‌ای؛ وضعیت فرهنگی، اجتماعی و اخلاقی جامعه ایران و سنجش سرمایه اجتماعی کشور اقدام می‌نماید.

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، تلاش دارد تا مجموعه دستاوردهای

پژوهشی خود را با هدف تحقق عدالت فرهنگی و دسترسی همه پژوهشگران و سیاست‌گذاران فرهنگی کشور، منتشر نماید. از این رو انتشارات پژوهشگاه طی مدت فعالیت خود تاکنون، آثار پژوهشی متعدد و متنوعی را در قالب «کتاب»، «گزارش پژوهش»، «گزارش نظرسنجی» و «گزارش راهبردی» منتشر کرده است. پژوهشگاه همچنین، انتشار فصلنامه علمی پژوهشی «مطالعات فرهنگ ارتباطات» و نیز چاپ آثار برگزیده جشنواره فرهنگی سال را در کارنامه خود دارد.

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ضمن استقبال، تعامل، همکاری و همفکری با استادان، نخبگان و پژوهشگران حوزه فرهنگ، هنر و رسانه، امیدوار است با انتشار دستاوردهای پژوهشی خود بتواند به «مرجع پژوهش» در حوزه فرهنگ و هنر ایران و نیز پایگاهی برای اندیشمندان و دلسوزان این عرصه تبدیل شود.

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

بخش اول: کلیات

مقدمه

امروزه، این نظریه که توسعه در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مبتنی بر دانش و اندیشه است، مقبولیت عام دارد. در واقع، پیشرفت و ترقی کشورها در حوزه‌های مختلف، مرهون زحمات و تلاش فراوان و نتیجه دستاوردهای فکری اشخاصی است که با سرمایه‌گذاری‌های مادی و معنوی موجبات تحولات عظیم اقتصادی و فرهنگی را در کشورها، اعم از توسعه‌یافته و در حال توسعه، فراهم کرده‌اند. لازمه تولید علم و اندیشه، وجود فضای امن و مطمئنی است که در آن از یک‌سو صاحبان فکر و اندیشه احساس کنند که از نتیجه دستاوردهای خود اعم از مادی و معنوی بهره‌مند خواهند بود؛ و از سوی دیگر، جامعه نیز بتواند از دستاوردهای فکری آنان بهره‌مند شود. تنها سازوکار حقوقی‌ای که قادر است ضمن اعطای حقوق انحصاری به صاحبان فکر و اندیشه توازن و تعادل مناسب بین حقوق فردی و حقوق جمعی را در این خصوص برآورده سازد، نظام مالکیت فکری است که در آن تلاش می‌شود مصالح و منافع پدیدآورندگان، تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان تأمین و تضمین شود. مالکیت فکری به معنی حقوقی قانونی است که به‌موجب

فعالیت‌های فکری در حوزه‌های ادبی، هنری، علمی و صنعتی ایجاد می‌شود (وایپوا، ۲۰۰۴). مالکیت فکری به ابداعات ذهنی، اختراعات، کارهای هنری و ادبی، نمادها، نام‌ها و تصاویری اشاره می‌کند که در تجارت استفاده می‌شوند و در دو دسته قابل دسته‌بندی هستند:

مالکیت صنعتی که شامل اختراعات، علامت‌های تجاری، طرح‌های صنعتی و نشان‌های جغرافیایی است؛

مالکیت ادبی و هنری که شامل کارهای ادبی (نظیر داستان، شعر و بازی)، فیلم‌ها، موسیقی، هنرهای تجسمی (نظیر عکاسی، نقاشی، مجسمه‌سازی) و طراحی معماری است (همان، ۲۰۱۶).

این شاخه از مباحث حقوقی به دلیل ارتباط تنگاتنگ با مباحث اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی از چالش‌برانگیزترین موضوع‌های حقوقی است. از سوی دیگر، موافقت‌نامه‌های بین‌المللی به‌ویژه موافقت‌نامهٔ تریپس سازمان جهانی تجارت «WTO» کشورهای عضو سازمان را به حمایت از مالکیت فکری ملزم کرده است؛ به همین جهت، شاهد اتخاذ رویکرد نوین حقوقی با تکیه بر سیاست‌گذاری‌های متقن و منتج به توسعه در میان کشورهای توسعه‌یافته در حوزهٔ مالکیت فکری هستیم؛ بنابراین زمانی که از تأثیر مالکیت فکری بر توسعه سخن به میان می‌آید، با این پرسش‌ها روبه‌رو خواهیم بود که نقاط مشترک میان مالکیت فکری و توسعهٔ پایدار کدام و مهم‌ترین اصول حاکم بر سیاست‌گذاری حقوق مالکیت فکری برای تحقق نیازهای توسعه‌ای کدامند؟ آیا حمایت از مالکیت فکری اساساً می‌تواند تأمین‌کنندهٔ نیازهای توسعه‌ای باشد یا با آن در تعارض است؟ آیا این اصول مورد توجه سیاست‌گذاران کشورمان بوده‌اند؟

بی‌شک بدیهی‌ترین نتیجه و تأثیر سیاست‌گذاری در عرصهٔ مالکیت فکری حفظ حقوق مادی و معنوی تولیدکنندگان اثر و ارتقای خلاقیت خواهد بود. با این وصف، کشورهای در حال توسعه نیز زمانی در این زمینه موفق خواهند

بخش اول: کلیات | ۷

بود که ضمن انطباق خود با استانداردهای الزام‌آور بین‌المللی، از این دسته از حقوق به‌عنوان ابزاری در جهت رفع ضرورت‌های توسعه‌ای خویش با اعمال سیاست‌گذاری مناسب بهره‌گیرند. منظور از سیاست‌گذاری در عرصه مالکیت فکری مجموعه قواعد و خط‌مشی‌های کلی است که سیاست‌گذاران یک کشور بر اساس آن به وضع مقررات لازم در زمینه مالکیت فکری می‌پردازند؛ به‌گونه‌ای که تأثیر این سیاست‌ها در سایر قوانین و مقررات نیز مشهود گردد. بی‌شک تعیین مصادیق و موضوع‌های قابل حمایت اولین رکن و پایه در سیاست‌گذاری مالکیت فکری است؛ چراکه اغلب کشورهای توسعه‌یافته با تکیه بر این اصل، تغییرات محسوس و فزاینده‌ای را در نظام حقوقی مالکیت فکری به‌منظور بالا بردن سطح حمایت‌ها و تعمیم آن‌ها به محصولات جدید به عمل آورده‌اند. این در حالی است که کشورهای درحال توسعه و ضعیف، توسعه را مقوله حقوق بشری و مالکیت فکری را از مقوله حقوق اقتصادی می‌دانند و حمایت‌های چندان قوی و مؤثری از این ساختار ندارند؛ به‌نوعی که در صورت بروز تعارض بین تعهدات ناشی از مالکیت فکری و توسعه، این مالکیت فکری است که برای تحقق توسعه قربانی خواهد شد.

تأمین حقوق مالکیت فکری ابزاری مناسب برای حفظ حقوق شرکت‌ها از نوآوری‌هایی است که شرکت‌ها و مؤسسات ایجاد کرده‌اند. این امر محرک و انگیزه‌ای برای ابداع و نوآوری است. حقوق مالکیت فکری به شرکت‌ها این اجازه را می‌دهد که برای جذب سرمایه، بدون ترس از کپی‌برداری از نوآوری‌شان، با شرکت‌ها یا افراد تجاری و سرمایه‌گذاران به مذاکره بپردازند و محصول جدید را به بازار ارائه دهند. افزون بر این، یک پژوهشگر به‌عنوان یک شخص حقوقی نیز برای تأمین امنیت بازگشت سرمایه فکری خود به ضمانت اجرایی نیازمند است. آنچه کشورهای توسعه‌یافته را در راه رسیدن به اهداف علمی و تولیدی کمک کرده است، ارائه تعریف دقیق و مشخص از سرمایه‌گذاری فکری، معنوی و مادی برای اشخاص حقیقی و حقوقی است؛ زیرا تعریف دقیق از رابطه اقتصادی مشخص و مدون در میان تولیدکنندگان

دانش و بهره‌برداری از آن در پرتو قوانین حمایت‌کننده، به تشویق آن‌ها در افزایش حجم سرمایه‌گذاری‌ها منجر می‌گردد.

به نظر می‌رسد در جهت دستیابی به این مهم بتوان حمایت از حقوق مالکیت فکری را به‌عنوان یک عامل مهم و کلیدی در همه کشورهای، اعم از توسعه‌یافته یا درحال توسعه، قلمداد کرد؛ زیرا حمایت از حقوق مالکیت فکری و سایر تدابیر حمایتی مرتبط با آن، نااطمینانی را کاهش می‌دهد؛ به‌طورکلی هر قدر این شاخص در یک کشور قوی‌تر باشد و قوانین حمایتی ضمانت اجرای بالاتری داشته باشند، مخترعان و نوآوران با آرامش خاطر بیشتر و به دور از نگرانی ناشی از تضییع حق معنوی اثر خود به کارهای نوآورانه خواهند پرداخت؛ در این صورت، زمینه برای ایجاد سرمایه‌گذاری از طریق تبدیل ایده به محصول و تولیدات جدید فراهم خواهد شد. از سوی دیگر، حقوق مالکیت فکری به‌عنوان نظامی که سعی در اعطای پاداش به افراد خلاق جامعه دارد، نقش مهمی در توسعه پایدار خواهد داشت؛ بنابراین ضروری است تا در امر سیاست‌گذاری توسعه‌ای نسبت به انطباق با استانداردهای بین‌المللی در این عرصه در کنار توجه به نیازهای توسعه اقدام شود.

روش‌شناسی

این پژوهش از نوع تحقیقات کیفی است و روش تحقیق استفاده‌شده در آن توصیفی-تحلیلی است. روش تحلیلی را می‌توان به‌صورت یک پیوستار در نظر گرفت که با توصیف آغاز می‌شود و به نقد و تحلیل می‌انجامد. در قسمت توصیفی به توصیف پدیده و موضوع مورد بررسی به همان صورتی پرداخته می‌شود که در منابع وجود دارد. روش تحلیل به یک معنا، ناگزیر از توصیف مفهوم‌ها و برشمردن ویژگی‌های اصیل آن مفهوم‌هاست. این امر می‌تواند با استفاده از روش تحلیل پاره‌پاره یا روش توصیف جامع از زبان که طی آن به قصد کشف جغرافیای منطقی مفهوم‌ها، شبکه مفهومی و روابط مفهوم‌ها با یکدیگر بررسی می‌شود، انجام گیرد و به روشن‌بینی تفکر بینجامد.

بر اساس روش بیان‌شده، این کتاب در صدد است تا با بررسی اصول سیاست‌گذاری حاکم بر مالکیت فکری در نظام حقوقی ایران، نتایج آن را در تحقق توسعه احصا کند. برای دستیابی به این مقصود ناگزیر از بررسی اسناد و مفاد بین‌المللی موجود در این موضوع برای تبیین نواقص نظام حقوقی موجود داخلی در بحث مالکیت فکری هستیم. اهمیت واکاوی نواقص موجود از آنجاست که نقش مهم حقوق مالکیت فکری در تجارت بین‌الملل، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و روابط اقتصادی روبه‌رشد بر کسی پوشیده نیست و برای دستیابی به اقتصاد دانش‌بنیان ضروری است تا شرایط لازم برای خلاقیت و نوآوری و تضمین‌های قانونی در جهت عدم تعرض به آن فراهم گردد.

بر این اساس در بخش دوم، پس از تبیین مبانی نظری حقوق مالکیت فکری و چالش‌های پیش‌روی آن ساختار حقوق مالکیت فکری و نواقص آن در نظام حقوقی ایران مورد بررسی قرار گرفته است. برای مثال پس از تبیین مبانی توجیه‌کننده نظام مالکیت فکری، به بررسی ویژگی‌ها و ضمانت‌اجراهای این نظام پرداخته شده است. در نهایت، خلأها و نواقص موجود در نظام حقوقی ایران با تفکیک دو مؤلفه:

– زمان تصویب مقررات مربوط؛ و

– تأثیر تحولات اقتصادی، اجتماعی و فناوری احصا شده است.

بخش سوم به تدوین راهبردهای سیاست‌گذارانه مالکیت فکری در جهت دستیابی به توسعه اختصاص یافته است. البته برای تدوین هرچه بیشتر ذهن مخاطب، در ابتدا ماهیت توسعه به‌عنوان نتیجه مالکیت فکری مورد تبیین و بازبینی قرار گرفته است. سپس با بررسی اولویت‌های توسعه‌ای مقدم بر مالکیت فکری و تعامل یا تقابل مالکیت فکری و توسعه، به تأثیر مثبت و منفی این نظام بر توسعه و رابطه آن دو پرداخته شده است؛ که از بطن آن می‌توان راهبردهای سیاست‌گذارانه را ترسیم کرد. برای تکمیل بحث در بخش نهایی، پس از بررسی تحولات حقوق بشر و حق‌های جدید، مؤلفه‌های ارتباطی میان مالکیت فکری و حقوق بشر مورد مطالعه قرار گرفته‌اند.

تعاریف

مالکیت فکری: مالکیت فکری در معنای وسیع کلمه عبارت است از حقوق ناشی از آفرینش و خلاقیت‌های فکری آفریننده در زمینه‌های علمی، ادبی و هنری که از راه دانش، هنر یا ابتکار به وجود می‌آید. بر اساس این تعریف، حقوق مالکیت فکری به حقوقی اطلاق می‌شود که به صاحب و دارنده آن اجازه می‌دهد به‌طور انحصاری از منافع و شکل خاصی از فعالیت یا فکر انسان استفاده کند (کاتوزیان، ۱۳۹۳: ۲۵).

توسعه: از میان تعاریف متعددی که درباره توسعه ارائه شده، شاید مناسب‌ترین تعریف عملیاتی همان تعریفی باشد که مقدمه «اعلامیه راجع به حق توسعه» مصوب مجمع عمومی سازمان ملل متحد ارائه کرده است: «توسعه فرایندی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامع است که با هدف بهبود مستمر رفاه کل جامعه و همه افراد، بر اساس مشارکت فعال، آزادانه و هدفمند آن‌ها هم در انجام و هم در توزیع عادلانه مزایای ناشی از آن تحقق می‌یابد» (اعلامیه حق توسعه، مصوب مجمع عمومی سازمان ملل متحد در قطعنامه ۴۱/۱۲۸ مورخ چهارم دسامبر ۱۹۸۶).

سیاست‌گذاری: علم سیاست‌گذاری دانش جدیدی است که از بطن علوم سیاسی ایجاد شده است و از عمر آن بیش از چند دهه نمی‌گذرد؛ ولی در طول همین مدت زمان کوتاه به دلیل شمول آثار مختلف آن بر سطوح مختلف جامعه مورد توجه صاحب‌نظران بوده است. سیاست‌گذاری^۱ در معنای ساده شیوه مشخص شکل دادن به عمل تعریف می‌شود؛ سیاست‌گذاری بیشتر تلاش آگاهانه و هدفمند است تا منظم یا تصادفی (فرزنده و وجدانی، ۱۳۸۸: ۱۸۰).

سیاست‌گذاری مالکیت فکری: مطالعات راجع به طراحی نظام مالکیت فکری متناسب با اهداف و سیاست‌های توسعه‌های کشور، موضوع حوزه مطالعاتی خاص با عنوان سیاست‌گذاری برای مالکیت‌های فکری است؛ که در کشورهای توسعه‌یافته، مراجع تقنینی یا قضایی این سیاست‌ها را به نحو

بخش اول: کلیات | ۱۱

صریح یا ضمنی در خصوص کلیت نظام مالکیت فکری و هر یک از مقوله‌های مختلف آن مشخص کرده‌اند (انصاری، ۱۳۹۴: ۲۲).

حقوق بشر: «حقوق بشر حقوقی است که هر فرد صرفاً از آن جهت که انسان است، دارا می‌باشد» (بادرین، ۱۳۸۴: ۲۲۰).



پنجمین کنفرانس تخصصی
دانش، نوآوری و حکمرانی

خلق، حمایت و بهره‌برداری از مالکیت فکری در دنیای کنونی اهمیتی فوق‌العاده یافته و از ارکان ضروری برای توسعه و تعالی هر جامعه به‌شمار می‌آید؛ به عبارت دیگر نظام مالکیت فکری به یکی از مسائل زیربنایی سیاست نوین اقتصادی در سطوح ملی و بین‌المللی تبدیل شده است. علاوه بر این، افزایش سهم دانش و فناوری در توسعه جوامع موجب شده است تا بسته‌های قانونی جهت حمایت از مظاهر مختلف مالکیت فکری، در سطح جهانی به نحو جدی و مؤثر، مورد توجه قرار گیرد.

ISBN: 978-600-452-259-5



9

786004

522595